

BELAGAT KİTAPLARINDA TEVCİH SANATININ TARİF VE TASNİFİ*

Muhittin ELİAÇIK**

ÖZET

Bir belâgat terimi olarak mana sanatları arasında yer alan tevcih, belâgat kitaplarında değişik adlar altında sıkça ele alınmış sanatlardandır. Mana sanatlarından tevriye, iham, müşakele, mugâlata-i maneviyye, cinâs-ı manevî gibi sanatların arasında ilk sıralarda ele alınan tevcih, ilk belâgat kitaplarından itibaren önem verilip üzerinde çok durulan bir sanat olmuştur. Bu sanat bazı belâgat kitaplarında ihâm ve muhtemilü'z-zıddeyn olarak da adlandırılmış olup, bir cümlede iki zıt anlama gelebilecek bir söz veya kelime söylenilmesi esasına dayanmaktadır. Tevcih sanatı bir sözü hem övme hem de yerme ihtimalini içerecek şekilde söylemeyi de kapsamaktadır. Tевriye ve iham sanatlarıyla yakın bir ilişkisi bulunduğundan bu sanatlarla karıştırıldığına da rastlanmaktadır. Bu sanat, belâgat kitaplarının çoğunda yer almış ve birbirinden alıntılarla anlatılmıştır. Belâgat kitaplarının ilk ve temel kitaplarından olan Sekkâki'nin *Miftâhu'l-ulûm*'unda bu sanat Kur'ân-ı Kerîm'den verilen ayet örneği ile açıklanmış ve daha sonraki kitaplar da bu kitaptaki tarifi ve örneği benimseyip küçük değişikliklerle nakletmişlerdir. Osmanlı'da Tanzimat sonrası belâgat kitaplarının çoğunda yer alan bu sanatın adı bazı kitaplarda birkaç şekilde verilmiş, bu sanat için verilen örneklerde de farklılık bulunmuştur. Bu makalede bu sanat hakkında belli başlı belâgat kitaplarında geçen bilgiler mukayeseli biçimde ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, edebî sanat, tevcih, tarif, tasnif.

THE DESCRIPTION AND CLASSIFICATION OF THE ART OF TAWJIH IN RHETORIC BOOKS

ABSTRACT

The conferring which is between the lines of meanings as a rhetorical term has always been examined as an art under various names in rhetorical books. Considered to be on the top among the arts of "tevriye", "iham", "müşakele", "mugâlata-i maneviyye", "cinâs-ı manevî"; the Conferring has always been favored as an art of from the beginning of the first rhetoric books. Named in some of the rhetorical

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: meliacik63@yahoo.com

books as “ihâm and muhtemilü'z-zıddeyn” as well, it is based on a word or words that could be said to be essentially two opposite meaning in a sentence. The art of rhetorical includes also the probability of praise and satire of a disclosure. Since there is a close affinity with tevriye and iham, it is also seen that these both terms are mixed. This art has taken place in most of the rhetorical books and has been described to excerpt from each other. In Sekkâki'nin Miftâhu'l-ulûm - one of the first and fundamental books of rhetorical art books- this art has been illuminated by the examples of the verses of Quran and subsequent books have adopted its description and examples by minor modifications. The name of this art, which was included most of the rhetorical books in the Ottoman Empire after Tanzimat era, has been mentioned about several ways in other books and in the examples given for that books, there has been differences. In this article, the information mentioned about this type of art in such books has been set forth in a comparative format.

Key Words: Rhetoric, literary art, tawjih, classify, description.

Giriş

Belâgat, Arapça bir kelime olup, “Kelâmın fesâhatla birlikte muktezâ-yı hâle mutâbık olması” (Ankaravî, 1284:25); “Kelâmın muktezâ-yı hâle mutâbakatı; ya'ni makâma münasip olan şekilde tasvîr ve tertip olunması”(Cevdet, 1323:41; Reşid, 1328:136) şeklinde açıklanmıştır. Belâgat ilminde edebî sanatlar bu ilmin üç bölümünden birisi olan bedî' bölümünde açıklanmıştır. Osmanlı'da belâgat konuları genellikle Sekkâkî (ö.1229)'nin Arapça *Miftahu'l-Ulûm* adlı eseri ve bu eserin telhis, şerh ve haşiyelerinden takip edilmiştir. Bu esere yazılan şerhlerin en önemlileri ise Kazvîni (ö. 1339)'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ı ve bunun da şerhi olan Teftazanî (ö.1390)'nin *Mutavvel* adlı eserleridir. Ayrıca, Reşidüddin Vatvat'ın (ö.1177) Farsça *Hadâiku's-sihr fi-dekâiki's-şi'r* adlı eseri de Osmanlı'da rağbet görmüş bir belâgat kitabıdır. Tanzimat döneminde ise Batı retoriği konuları genellikle Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ'sı* ile birlikte Türk edebiyatına girmiş ve belâgat konuları eski ile yeni anlayışın ya bir arada ya da müstakil biçimde iki ayrı yönde ele alınması biçiminde devam etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye'si* ile Rezaizâde'nin *Ta'lîm-i Edebiyat*'ı bu yönde karakteristik iki örnek olup, *Belâgat-i Osmaniyye'de* edebî sanatlar eski anlayışın devamı niteliğinde; *Ta'lîm-i Edebiyat*'ta ise farklı tasnif ve yeni terimlerle birlikte ve şahsî müdahalelerle birlikte verilir olmuştur (Saraç 2004:131-136).

Belâgat kitaplarında açıklanan edebî sanatların tarif ve tasnifi yeknesak olmamış ve isti'âre, mecâz-ı mürsel, teşbîh gibi sanatların tarif ve tasnifi birbirine yakinken istihdâm, tekrar, terdîd gibi her belâgat kitabında yer almayabilen sanatlarda farklı biçimde tarif ve tasnifler yapılmıştır. Böyle sanatlardan birisi de *tevcihtir*.

Tevcih

Arapça “vech” kökünden gelip lügat anlamı tef'îl vezninde: “Yöneltme, doğrultma, yönlendirme, rehberlik etme, yönetme, kumanda etme, talimat, yönerge” (Mutçalı, 2012:985) olan tevcih kelimesi bir belâgat terimi olarak mana sanatları arasında yer almakta ve iki zıd anlama gelebilecek şekilde söz söylemeyi ifade etmektedir. Bu terim, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm* ve bunun özeti olan Hatîb el-Kazvîni'nin *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserlerinde: “İki zıt yöne ihtimal veren kelime söylemek” (Miftah, 1987:427; Telhis, vrk29b) şeklinde tarif edilmiş ve bu tarif daha sonraki belâgat kitaplarında da yer almıştır. Tescihte bir kelimenin anlamında hem müspet, hem menfî ya da hem övgü hem de yergi ihtimâli bulunmaktadır. Mesela Sürûri'nin *Bahru'l-*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Ma'ârif inde geçen: “Ey hâce ziyâ şevved zi-rû-yı tû zulem – Bâ-hulk-ı tû sûd bi-nümâyed mâtem= Ey hoca, aydınlık olur senin yüzünden karanlıklar – Senin huyunla faide gösterir matem” beytinde her iki mısradaki da virgül, olur ve gösterir fiillerinin önüne konulduğunda müspet, ardına konulduğunda ise menfi anlamlar ortaya çıkmaktadır. Tevcih sanatı Süleyman Paşa tarafından: “İki zıt yöne ihtimali bulunan söz söylemeye denir. Tek gözlü bir kimse hakkında iki gözlerinin de bir olmasını dilemek gibi; lâkin o iki yönün yekdiğerine zıtlığı şarttır.” şeklinde; Mehmed Rifat tarafından: “Tezat üzere iki muhtelif yönü bulunan bir sözün söylenmesidir ki hâl ve makâm hangisine müsait ise o şekil algılanır.” şeklinde; Tahirü'l-Mevlevî tarafından ise: “Bir sözün iki taraflı, yani hem övgü hem de yergi olabilecek surette söylenilmesidir.” şeklinde tarif edilmiştir. Belâgat kitaplarında tevcih sanatı genellikle birbirine yakın biçimlerde tarif ve tasnif edilmiştir.

Belâgat kitaplarında tevcih

Tevcih sanatı ilk belâgat kitaplarından itibaren sıkça açıklanmış bir sanat olup, Batı retorik etkisindeki kitaplarda ise seyrek ele alınan bir sanat olduğu dikkati çekmektedir. Bu sanat, belâgat kitaplarının üç bölümünden bedî' kısmının “muhasinât-ı ma'neviye” grubunda “telvîhât” başlığı altında ele alınmış ve söz ve mana yönünden başka manaya işaret ederek maksadı parlak göstermeye sebep olan sanatlardan *mugâlata-i ma'neviyye*, *tevriye*, *istihdâm*, *ta'rîz*, *telvîh*, *remz* sanatları arasında açıklanmıştır (Mehmed Rifat, 1907:377). İslâm dünyasında belâgat ilmi büyük ölçüde Sekkâkî (ö.1229)'nin *Miftâhu'l-ulûm* adlı kitabındaki tasnife göre şekillenmiş ve bu esere yazılan telhis, şerh, haşiye ve muhtasarlarda da yaklaşık aynı muhteva bulunmuştur. Bu eserin üçüncü kısmında *ilm-i bedî'* başlığı altında söz ve mana sanatları anlatılmış ve manevî sanatlar *mutâbakat*, *mukâbele*, *müşâkele*, *mürâ'âtu'n-nazîr*, *leff ü neşr*, *cem'*, *tefrîk*, *taksîm*, *ihâm*, *te'kidü'l-medh bi-mâ yüşbihü'z-zem*, *tevcih* vd. şeklinde sıralanıp toplam 25 sanat açıklanmıştır. Bu eserin özeti olan Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserinde ise edebî sanatlar daha tamamlayıcı bir şekilde ele alındığından daha sonraki belâgat kitaplarının çoğunda bu kitap referans alınmıştır. Tevcih sanatı, taradığımız belâgat kitaplarından Ankaravî'nin *Miftâhu'l-Belâga*, Müstakimzade'nin *Istulâhât-ı Şi'riyye*, Recâizâde'nin *Ta'lîm-i Edebiyat*, Muallim Naci'nin *Istulâhât-ı Edebiyye*, Ahmed Reşîd'in *Nazariyyât-ı Edebiyye* adlı eserlerinde yer almamaktadır. Bu sanatın açıklandığı kitaplardaki tarif ve tasnifler genellikle Sekkâkî veya Kazvinî'den aktarılmış olup, örnekler ise bu iki kitaptaki örneklere göre biraz değiştirilmiştir:

1. Sekkâkî (ö.1229), *Miftâhu'l-Ulûm*

Tevcih: İki zıt yöne ihtimal veren kelime söylemek. Tek gözlü için keşke iki gözü de bir olsaydı diyenin sözü gibi. (Miftah, 1987:427)

2. Kazvinî (ö.1338), *Telhîsü'l-Miftâh*

Bu eserde, Sekkâkî'nin *Miftâh*'ta verdiği tarif aynen tekrar edilmiştir. *Tevcih: İki zıt yöne ihtimal veren kelime söylemek. Tek gözlü için keşke iki gözü de bir olsaydı diyenin sözü gibi.* (Telhis, vrk. 29b)

3. Mustafa Sürûrî (ö.1562), *Bahru'l-Ma'ârif*

Bu eserde, tevcihin diğer adı olan *Muhtemilü'z-zıddeyn* kullanılmıştır: “*Muhtemilü'z-zıddeyn: Medhe ve zemme ihtimâli olana derler.*” (vrk. 5b)

4. Süleyman Paşa (ö.1892), *Mebâni'l-inşâ*

Tarif, tasnif ve verilen örnek *Miftâhu'l-Ulûm*'dan hareketle yapılmış, tevriye ile de mukayese edilmiştir: “*Tevcih: İki farklı yöne ihtimali bulunan söz söylemeye denir. Tek gözlü bir kimse için iki gözlerinin de eşit olmasını dilemek gibi; ancak o iki yönün birbirine zıtlığı şarttır. Meselâ biri övgüye delâlet ederse diğeri de yergiyi göstermelidir. Bu misalde hem lehine ve hem de aleyhine dua ihtimali vardır. Yalnız iki mananın zıtlık ihtimâli yeterli değildir. Tevriye ile tevcihin*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

farkı, tevriye ortak lafızlara mahsus olup tevcih ise bunun aksinedir ve tevriye tek lafızla da olurken tevcih yergi lafızlarının varlığına bağlıdır. (1289:II/19)

5. Sa'îd Paşa (ö.1890), Mîzânü'l-ede

Tarif ve tasnif *Miftâhu'l-Ulûm*'a göre yapılmış ise de, verilen örnek farklıdır. Tevcih sanatına ihâm ve muhtemilü'z-zıddeyn de denildiğinin belirtildiği bu kitaba göre: “*Tevcih sanatı bir sözü hem övgüye hem de yergiye ihtimali bulunacak şekilde getirmektir. Mesela, bir iş görüp de gördüğü iş iyi mi oldu kötü mü şüphesini duyan bir şahsa hitaben “Bir iş gördün ki bundan ziyade bir şey olamaz” demek gibi ki, bu sözde, bundan ziyade iyi, yahut bundan ziyade kötü bir şey olamaz şekillerinin ikisi de muhtemeldir. Şümülünde belirsizlik görünen konuşma da bu sanattan sayılıp, mesela: “Değerine layık olan giysiyi giydirdi” mısraındaki “layık” lafzının içerdiği liyakat, o giysiyi giydirene mi, giyene mi aittir, müphem olduğundan iki şekil de muhtemeldir.* (s.363-64)

6. Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895), Belâgat-i Osmâniyye

Bu sanata muhtemilü'z-zıddeyn denildiği belirtilmiş ve tarif ile örnek *Miftâhu'l-Ulûm*'a göre verilmiştir. “*Tevcih sanatı, sözü iki zıt manaya ihtimali bulunacak şekilde getirmektir. Mesela, “Tek gözlü terzi bana bir cübbe dikmiş; keşke iki gözü de siyah olaydı” diyen bir kimse, hem cübbeden memnun olup terzinin diğer gözünün de görür olmasını istemiş, hem de nahoşnut olup görür gözü için beddua etmiş olmaktadır.* (s.155)

7. Abdurrahman Süreyya (ö.1904), Mîzânü'l-belâga

Yazarın, Mekteb-i Hukûk'taki hocalığı sırasında yazılan bu kitapta tevcih sanatı için verilen tarif ve örnekler daha açıklayıcıdır: “*Tevcih, bir sözü muhatabın kastettiği manadan başka bir manaya hamletmek olup, bu da ekseriya file ait şeylerden birini söyleyerek sözü maksadın aksi yönüne çevirmekle olur. Meselâ: Tehdit amacıyla “Dur ben sana ne yapacağımı bilirim” diyen bir kişiye “Efendim! Daima kulunuz efendimin lütfunu görüyorum elbette beni böyle perişan görünce bana bir kat elbise yapacak. Ne yapacak” cevabı gibi. Bazen de konuşanın iki yönlü sözünü başka yöne yöneltmekle olur. Mesela “Dur ben seni bir kara katıra bindireyim sen de beğenirsin” diyen bir muallim yüzbaşıya karşı bir neferin “Evet! Beni bir katıra bindirip yorulmaksızın bölüğüme göndermek yüzbaşımın şanındandır.” demesi gibi* (s.381-82)

8. Mehmed Rif'at (ö.1907), Mecâmiü'l-ede¹

Verilen tarif ve örnek *Miftâhu'l-Ulûm*'dan alınmış olup, örneğin biraz değiştirildiği görülmektedir: “*Tevcih: Zıtlık üzere iki farklı yönü bulunan bir sözün söylenmesidir ki durum hangisine müsait ise o suret algılanır. “Tek gözüyle bunu yazmış hattât – Kâşki ikisi bir olsa idi” beytinden hattatın yazdığı şeyin güzel veya kötü olduğuna göre ikinci mısra tevcih olunup güzel ise keşke öteki gözü de açık olaydı makamında duaya; kötü ise keşke öteki gözü de kör olaydı tarzında bedduaya yorulur.* (s.377-78)

9. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1951), Edebiyat Lügati

Tarif aynı olup, diğer kitaplarda olmayan bir örnek eklenmiştir: “*Tevcih: Bir sözün iki taraflı, yani hem medh, hem zem olabilecek sûrette söylenmesidir. “Âb-ı hayvândır efendim artığın” mısraı gibi ki buradaki “âb-ı hayvân” hem “âb-ı hayât” manasına gelir, hem “hayvan suyu” meâlini ifâde eder. Şu hâlde mısraın manası: “Efendim, senin artığın “âb-ı hayât” yahut “Efendim, senin artığın hayvan suyudur. Yani sen hayvansın, senden artan su da hayvanın içtiği bir sudur” demek olur. Tevcihe “muhtemilü'z-zıddeyn” de tabir ederler.* (s.154)

¹ Mana sanatlarının dokuzuncu faslında “*Telvihât*” başlığı altında: Söz ve mana yönünden başka manaya işaret ederek maksadı parlak göstermeye sebep olan (muğâlata-i maneviye, tevriye, istihdâm, tevcih, ta'rîz, telvîh, remz) gibi şeyler telvîhâtdan olup aşağıda açıklanmaktadır” denilip, tevcih dördüncü sırada açıklanmıştır.

Çeşitli belâgat kitaplarında tevcîhin tarif ve tasnifi

Sekkâkî: <i>Miftâhu'l-Ulûm</i>	(ve minhu't-tevcîh): ve hüve îrâdu'l-kelâmi muhtemilen li-vecheyni muhtelifeyni ke-kavli men-kâle li'l-a'veri: Leyte 'ayneyhi sivâ', ve li'l-mütesâbihâti mine'l-Kur'âni medhal fî-hâze'n-nev'i bi-i'tibârihi (s.427)
Kazvinî: <i>Telhîsü'l-Miftâh</i>	ve minhu't-tevcîh : ve hüve îrâdu'l-kelâmi muhtemilen li-vecheyni muhtelifeyni ke-kavli men-kâle li-a'veri: Leyte 'ayneyhi sivâ', es-Sekkâkî ve minhu mütesâbihâti'l-Kur'âni bi-i'tibârihi (vrk.29b)
Mustafa Sürûrî: <i>Bahru'l-Ma'ârif</i>	Muhtemilü'z-zıddeyn : Medhe ve zemme ihtimâli olana derler. Misâl: Ey hâce ziyâ şevved zi-rû-yı tû zulem – Bâ-hulk-ı tû sûd bi-nümâyed mâtem (vrk. 5b)
Süleyman Paşa, <i>Mebâni'l-inşâ</i>	Tevcîh : Vecheyn-i muhtelifeyne muhtemil kelâm sevk ve îrâdına denir. Yekçeşm bir kimse hakkında iki gözlerinin de berâber olmasını temenni eylemek gibi; lâkin o vecheynin yekdiğerine tezâd ve tebâyünü şartdır. Meselâ biri medhe delâlet ederse diğeri dahi zemmi müş'ir olmalıdır. Misâl-i mesbûk gibi ki hem lehine ve hem de 'aleyhine du'âyı muhtemildir. Ve yalnız ma'niyeynin tegâyür ihtimâli kâfi olmaz. Tevriye ile tevcîhin farkı tevriye elfâz-ı müşterekeye mahsus olup tevcîh bunun 'aksinedir ve tevriye lafz-ı vâhid ile de olur, tevcîh ise elfâz-ı mütelâ'ime vücûdına mütevakıftır. (II/19)
Sa'îd Paşa: <i>Mizânü'l-edeb</i>	San'at-ı Tevcîh : Buna (îhâm) ve (muhtemilü'z-zıddeyn) dahi denilir. San'at-ı mezkûre bir sözü bir vechle îrâd etmektir ki hem medhe hem de zemme ihtimâli hâvî ola. Misâl: Bir iş görüp de gördüğü iş iyi mi oldu fenâ mı? iştibâh gösteren bir şahsa hitâben “Bir iş gördün ki bundan ziyâde bir şey olamaz” denilmesi gibi. Bu sözde “bundan ziyâde iyi, yâhûd bundan ziyâde fenâ bir şey olamaz” suretlerinin ikisine de ihtimâl bulunur. Mevki'-i şümûlünde îhâm görünen kelâm dahi bu san'atdan ma'dûddur. “Kadrine lâyük olan câmeyi giydirdi” mısra'ında olduğu gibi. Şu mısra'daki (lâyık) lafzının mutazammın olduğu liyâkat, o câmeyi giydirene mi, yoksa giyene mi müteallikdir? Mübhem olmağla iki surete de muhtemil görünüyor. (s.363-64)
Ahmed Cevdet Paşa: <i>Belâgat-i Osmâniyye</i>	Tevcîh san'atı ki “muhtemilü'z-zıddeyn” dahi denilir. Sözü iki muhtelif ma'nâya muhtemil olarak îrâd eylemektir. Nitekim: “Yek-çeşm derzi bana bir cübbe dikmiş; kâşki iki gözü de siyâh olaydı” diyen kimse cübbeden memnun olup da derzinin görür gözü gibi diğerk gözünün dahi görür olmasını temenni eylemek, yâhûd nâ-hoşnûd olup da görür gözü hakkında bed-du'â etmek ma'nâlarına muhtemil olur. (s.155)
Abdurrahman Süreyya: <i>Mizânü'l-Belâga</i>	Tevcîh : Bir sözü muhâtabın murâd ettiği ma'nâdan başka bir ma'nâya haml etmektir. Bu da ekseriya fi'lin müte'allikâtından birinin zikriyle sözü maksadın hilâfi cihetine çevirmekle olur. Meselâ: Makâm-ı tehdîdde “Dur ben sana ne yapacağımı bilirim” diyen bir zâta “Efendim! Dâ'imâ kulunuz efendimin lutf u 'inâyetini görüyorum elbette beni böyle perişân görünce bana bir kat elbise yapacak ne yapacak” cevâbı gibi. Ba'zen dahi mütekellimin iki yüzlü sözünü başka cihete tevcîh etmekle olur. Meselâ “dur ben seni bir kara katıra bindireyim sen de beğenirsin” diyen bir mu'allim yüzbaşuya karşı bir neferin “Evet! Beni bir katıra bindirüp yorulmaksızın bölüğüme göndermek yüzbaşımın şânındandır.” (381-82)
Mehmed Rif'at, <i>Mecâmü'l-edeb</i>	Tevcîh : Tebâyün ü tezâdd üzere vecheyn-i muhtelifeyni hâ'iz olan bir kelâmın sevk ü îrâdıdır ki hâl ve makâm hangisine müsâ'id ise o suret telakki olunur. Nazm-ı Arabîden: <i>Hâta li 'amr u kabâ – Leyte 'ayneyhi sevâ'</i> beytiyle bunun tarz-ı âharda tercemesi olan şu: <i>Tek göziyle bunı yazmış hattât – Kâşki ikisi bir olsa idi</i> beytlerinden 'Arabîde terzinin dikdiği ve Türkîde hattâtın yazdığı şeylerin güzel veyâ fenâ olduklarına göre ikinci mısra'lar tevcîh olunup güzel ise kâşki öteki gözi de açık olaydı makâmında du'âya ve anlar fenâ ise kâşki öteki gözi de kör olaydı tarzında bed-du'âya haml olunur. (s.377-78)
Tahirü'l- Mevlevî:	Tevcîh : Bir sözün iki taraflı, yani hem medh, hem zem olabilecek surette söylenilmesidir. “Âb-ı hayvândır efendim artığın” mısraı gibi ki buradaki “âb-ı hayvân” hem “âb-ı hayât” manasına gelir, hem “hayvan suyu” meâlini ifâde eder.

Turkish Studies

<i>Edebiyat Lügati</i>	Şu hâlde mısramın manası: “Efendim, senin artığın “âb-ı hayât” yahut “Efendim, senin artığın hayvan suyudur. Yani sen hayvansın, senden artan su da hayvanın içtiği bir sudur” demek olur. Tevcihe “muhtemilü’z-ziddeyn” de tabir ederler. (s.154)
------------------------	--

Sonuç

Bu makalede incelenen 14 belâgat kitabının dokuzunda tevcih sanatının tarif ve tasnifi yer almış, beşinde ise herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Bu sanatın açıklandığı en eski iki kitaptan *Miftâhu’l-Ulûm* ve onun özeti olan *Telhîsü’l-Miftâh*’taki tarif ve tasnifler daha sonraki belâgat kitapları tarafından da benimsenmiş, verilen örnekler de bu kitaplardan hareketle düzenlenmiştir. Tevcih sanatı, iki zıt anlama sahip kelimeleri her iki yöne de çekilebilecek biçimde cümlede kullanma sanatı olup bu sebepten *muhtemilü’z-ziddeyn*, yani “iki zıt duruma da ihtimali olan” adı ile anılmıştır. Birkaç belâgat kitabında ise bu sanatın tevriye ve îhâm sanatları ile aynı olduğuna dair ifadeler yer almıştır. Oysa tevcihteki iki zıt anlamlı kelime veya durum düşünüldüğünde bu sanatın tevriye ve îhâm ile asla aynı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Tevcih sanatı hem bir kelimedede hem de kelâm yani konuşmada gerçekleşebilmekte, cümledeki fiilin önüne veya arkasına virgül konulduğunda bu sanat oluşmaktadır. Bu durumda bu sanat, iki zıt kelime veya durumun cümlede münasebete göre yöneltilmesi anlamına gelmektedir. Yukarıda alıntı yapılan belâgat kitaplarından *Mizânü’l-Belâga*, *Mecâmiü’l-Edeb* ve *Edebiyat Lügati*’nde bu sanatın daha özlü biçimde açıklandığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Süreyya: *Mizânü’l-belâga*, İstanbul 1303.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmâniyye*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1323.
- Ahmed Reşid (Rey), *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul 1328.
- Ankaravi, İsmâil Rusûhî, *Miftâh-ül-Belâga ve Misbâhu’l-fesâha*, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, İstanbul 1284.
- COŞKUN, Menderes, *Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler*, Turkish Studies, V. 2/4 Fall 2007, s.248-261.
- KAZVİNÎ, Celâluddîn el-Hafîb Muhammed b. Abdirrahmân, *Telhîsü’l-Miftâh*, Milli Kütph. 1 Hk 91/2.
- Mekmed Rif’at, *Mecâmiü’l-edeb*, İstanbul 1308.
- Muallim Naci, *Istilahat-ı Edebiyye*, (A.Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1307.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul 20123
- Mütercim Âsım Efendi: *el-Okyânüsü’l-basît fî-Tercemeti’l-Kâmûsi’l-muhît*, İstanbul 1305.
- OLGUN, Tahir (el-Mevlevî), *Edebiyat Lügati*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1936.
- Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta’lîm-i Edebiyyât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1299.
- Said Paşa, *Mizânü’l-Edeb*, İstanbul 1305.
- SARAÇ, M.A.Yekta, *Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları*, *Journal of Turkish Studies*, volume 27-IV, Harvard Üniversitesi (USA), 2004.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

SARAÇ, M.A.Yekta, *Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine*, TDED, C.32, s.131-147, 2004.

Sekkâkî, *Miftâhu 'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

Süleyman Paşa, *Mebâni 'l-İnşâ* II, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, İstanbul 1289.

SÜRÛRÎ, Mustafa, *Bahru 'l-Ma'ârif*, Milli Kütp., 06 Mil Yz A 2790.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

